

**„Dokážu varovat před všemi statisticky možnými klimatickými
extrémy, ale kdo mě bude varovat před sebou samým?“:
Prvky klimaskepticismu v expertní prezentaci
klimatické změny v médiích***

RENÁTA MIKEŠOVÁ**

Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha

**'I Can Make Warnings about All Kinds of Statistically Possible
Climate Extremes, But Who'll Warn Me about Me?':
Elements of Climate Scepticism in the Expert Presentation
of Climate Change in the Media**

Abstract: The Czech Republic is among the countries in Europe with a relatively more sceptical view of climate change, especially when it comes to opinions about human responsibility for climate change and the need for individual measures to mitigate its impacts. This article focuses on a relatively less noticed aspect of climate-sceptic opinions in the presentation of this issue in the Czech media, namely doubts about the scientific knowledge on climate change expressed by scientists themselves. It is based on two basic observations. First, scientists and experts play a key role in the presentation of climate change. Second, highlighting the inconsistency of scientific reasoning and the uncertainty of science is one of the basic strategies of the climate-sceptic movement. The aim of this paper is to analyse the media coverage of two important Czech experts on climate change – Václav Cílek and Jan Pretel – and to determine whether they communicate the scientific uncertainty on this subject. The analysis shows a considerable number of doubts of various kinds in the articles of both of the two experts, which may have to do with the Czech public's circumspect attitude towards climate change and the slow change in their view of it.

Keywords: climate change, media, popularisation, expert, climascepticism
Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2023, Vol. 59, No. 5: 535–552
<https://doi.org/10.13060/csr.2023.031>

* Citace v názvu je výňatkem z článku Václava Cílka v *Hospodářských novinách*, uveřejněného 30. 9. 2005. Tato stať vznikla s podporou Grantové agentury ČR, projekt č. 17-05263S. Na tomto místě bych ráda poděkovala Slávce Ferenčuhové a oběma recenzentům za jejich kritické a podnětné připomínky při přípravě tohoto textu.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: RNDr. Mgr. Renáta Mikešová, Ph.D., Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, e-mail: renata.mikesova@soc.cas.cz.

Klimatická změna se stala v posledních letech předmětem diskusí nejen vědců z různých oborů, ale i politiků nebo široké veřejnosti. Významnou roli při vytváření názorů na klimatickou změnu, na její příčiny, dopady a možnosti adaptace hrají média (Carvalho, 2007; Schmidt et al., 2013). Ta se zase při prezentování klimatické změny často obracejí na experty, zejména vědce. Ačkoli se klimatologové na zásadních otázkách ohledně změny klimatu shodují, tak i v rámci této rozsáhlé vědecké komunity se jejich postoje liší (Bray, 2010; Bray a von Storch, 2016; Lahsen, 2013) a lze najít klimaskeptiky také ve vědecké komunitě (Vidomus, 2018).

Ke klíčovým argumentům klimaskeptiků patří poukazování na nejistotu vědy a vědců ve vztahu ke klimatické změně (Dunlap a McCright, 2010; Vidomus, 2018). Klimaskeptici využívají mimo jiné toho, že klimatologové a experti zkoumající dopady klimatických změn při vytváření budoucích scénářů vývoje pracují s pravděpodobností a s určitou mírou nejistoty. Klíčovou strategií klimaskeptiků je zpochybňování, a to jak jednotlivých tvrzení, tak legitimacy vědců (Vidomus, 2018). Na druhou stranu i vědci samotní mohou k posilování klimaskeptických názorů přispívat tím, jak o klimatické změně v médiích hovoří či píšou.

Česko patří v Evropě spolu s dalšími postkomunistickými státy k nejskeptičtějším zemím v pohledu na klimatické změny, zejména co se týče odpovědnosti člověka a postoje k opatřením a omezením proti klimatické změně (Čadová, 2020; Čermák a Patočková, 2020; Evropská komise, 2009; Tuček, 2013). Tento článek se zaměřuje na roli vědce jako zprostředkovatele vědecké znalosti a jeho cílem bylo zjistit, zda skepse charakteristická pro Čechy nesouzní určitým způsobem i s tím, jak byla klimatická změna prezentována vědci v českých médiích. Konkrétně jsem se zaměřila na dva vědce reprezentující odlišné expertní přístupy (Stehr a Grundman, 2011) – Václava Cílka a Jana Pretela, kteří byli zejména ze začátku poměrně často oslovováni médii v souvislosti s tématem klimatické změny. Zajímala jsem se o to, zda i oni vyjadřovali nějaké pochybnosti nebo náznaky pochybností o některých aspektech klimatické změny a zda a jak se jejich postoj v průběhu času vyvíjel. Cílek, odborným zaměřením geolog, působící též jako popularizátor vědy, představuje jeden typ experta, který se o téma klimatické změny aktivně zajímá a je různými celostátními médii vyhledávaným odborníkem na danou problematiku, zároveň však není odborným zaměřením klimatolog. Jako zástupce druhého typu experta byl vybrán klimatolog Jan Pretel z Českého hydrometeorologického ústavu (ČHMÚ) s vědeckou kvalifikací v oboru a zároveň zkušenostmi v mezinárodních organizacích, neboť v letech 1991–2006 byl oficiálním zastupitelem ČR v Mezivládním panelu OSN ke klimatické změně (IPCC) a od roku 2011 vedl oddělení klimatické změny ČHMÚ.

Při analýze jsem vycházela z definice pochybností o klimatické změně představené v článku Stephana Rahmstorfa (2004), které později rozvedli Capstick a Pidgeon (2014). Tyto pochybnosti se týkají jak vědeckých poznatků o klimatické změně a vědeckém přístupu neboli tzv. epistemického skepticismu, tak reaktivního skepticismu, tedy skepse ohledně reakcí na klimatické změny (Capstick a Pidgeon, 2014). Z analýzy se ukázalo, že ačkoli se tito experti stali významnými

popularizátory tématu klimatické změny v Česku a v mnohém přispěli, že se o tématu rozvinula diskuse, tak i v jejich člancích se objevovaly pochybnosti o některých aspektech klimatické změny. Zároveň však jejich názory prošly vývojem zejména ve smyslu odklonu od pochybností o existenci klimatické změny k příklonu k pochybnostem o individuálních a politických možnostech problém řešit.

Zapojení vědců do diskuse o klimatické změně v médiích

Klimatická změna je klasickým příkladem environmentálního a společností způsobeného „rizika“, jak je definoval Ulrich Beck (1992), tedy problému, který společnost ohrožuje, ale který je zároveň těžko uchopitelný bez vědeckého poznání či vědeckých nástrojů. Čím více je téma komplexní, což je případ klimatické změny, která v sobě spojuje jak otázky přírodní, tak sociální, tím více je perspektiv nahlížení na daný problém, a to nejen z pohledu různých vědeckých oborů. Klimatická změna je též jedním z témat často spojovaným s postfaktualismem a postpravdou, pro které je charakteristická nedůvěra v renomované vědecké poznatky. To vede ze strany určitých skupin k vytváření a prezentování tzv. alternativních faktů založených na vědeckém poznání, které vycházejí z hodnot, přesvědčení a způsobu života dané skupiny (Fischer, 2019; Jasanoff a Simmet, 2017). Zároveň tím, že se klimatická změna úzce dotýká života všech jednotlivců, tak se mnohem více při její prezentaci a interpretaci uplatňují hodnoty a emoce (Durnová, 2019). Diskuse o klimatické změně týkající se odpovědnosti a způsobů reakce na klimatickou změnu se proto stala významnou sociopolitickou otázkou, která je hluboce zakořeněna i v protikladných politických postojích (Stehr, 2013).

Ve snaze zorientovat se v neznámé oblasti je charakteristické, že se obracíme na experty a i média vyhledávají expertní stanoviska k jednotlivým tématům. Otázkou však je, koho považovat za experta na danou problematiku. Podle Shantaua (1992) je expertem ten, kdo je za něj považován ostatními v daném oboru. Stehr a Grundman (2011) rozlišují vysoce postavené experty s vědeckou kvalifikací, avšak mezi experty zahrnují i ty, kteří při svém každodenním kontaktu s problematikou získali potřebné zkušenosti ve specifickém oboru a zároveň se těší důvěře a respektu ostatních.

Interakce mezi experty a veřejností mohou nabývat mnoha forem. Primárně je tento vztah edukativní, kdy experti předpokládají, že svou mediální činností zvýší povědomí o daném tématu, a doufají, že jim bude veřejnost naslouchat a že bude podle jejich doporučení jednat. Vedle toho se experti snaží též přesvědčit představitele vlády ke změně politik, které mohou ovlivnit mimo jiné i chování veřejnosti anebo přímo působit na veřejnost s cílem, aby změnila své chování. Jak však argumentují např. Cook a Overpeck (2019), vzdělávání veřejnosti a zvyšování povědomí o problému podle mnoha empirických analýz většinou nevede ke změně chování, a v některých případech byla reakce spíš opačná a došlo k prohloubení problému. V případě klimatické změny informování veřejnosti

podnítilo u některých skupin obyvatel spíše fatalismus, lhostejnost a záměrnou nečinnost (Corner a Randall, 2011). Norgaard a College (2006) dokonce hovoří o tzv. sociální organizaci popření, kdy lidé, ačkoli mají přístup k informacím o klimatické změně, se jim cíleně vyhýbají právě kvůli obavě z nejistoty, pocitům bezmoci a viny. Podle Whitmarsh (2011) je poskytování informací mnohem méně určujícím faktorem chování než to, kdo a jak o těchto informacích mluví, protože postoje ke změně klimatu jsou relativně zakořeněné. Vzdělávání veřejnosti zpravidla funguje pouze u těch posluchačů, kteří jsou již určitému názoru nakloněni a kteří těmto odborníkům důvěřují.

Zároveň některé strategie často užívané vědci prezentujícími klimatickou změnu nemusí mít úspěch u veřejnosti. Dryzek et al. (2011) považují za neefektivní poskytování stále většího množství informací vycházející z předpokladu vědců, že reakci veřejnosti blokuje jejich nedostatek. Stejně tak taktika strachu ve snaze motivovat k akci mnohdy spíš vede k dosažení opačného výsledku nebo k nečinnosti. Za další chyby Dryzek et al. považují trvání na vědeckém rámování klimatické změny, což souvisí s tím, že experti v médiích málo přizpůsobují jazyk publiku, kterému je prezentují, stejně jako využívání spíše tradičních komunikačních kanálů, přičemž se opomíjejí jiné kanály, pro mnohé lidi mnohem důležitější, vycházející z interpersonálních vztahů. Strategiemi, které užívají čtenáři v diskusích pod články o klimatické změně ve snaze prezentovat sami sebe jako experty, a konstrukcí expertizy okolo klimatické změny se zabývali např. Coen et al. (2021).

Popularizace poznatků o klimatické změně v České republice

Obyvatelé v Česku jsou relativně skeptičtí ohledně odpovědnosti člověka za klimatickou změnu, obávají se jí méně než jiné národy v Evropě a jsou též spíše skeptičtí k opatřením a omezením, která by mohla vést ke zmírnění změny klimatu (Čermák, 2017). To však neznamená, že by většina obyvatel Česka nepřipouštěla existenci klimatických změn, jen ve srovnání s jinými zeměmi se jejich názory mění pomaleji. Jak ukazují průzkumy veřejného mínění, každým rokem pomalu roste podíl lidí hodnotících globální oteplování jako závažný problém (Čadová, 2020).

Popularizaci tématu klimatických změn se dlouhou dobu v českých celostátních médiích téměř nikdo nevěnoval. Otázkou je, co za tím stojí. Zda je to ovlivněno malými zkušenostmi českých vědců s popularizací nebo politizací daného tématu vzhledem k velmi aktivní roli bývalého prezidenta Václava Klause na tomto poli (Ferenčuhová, 2019a; Vidomus, 2013). Odborníci na témata environmentální politiky či na výzkum klimatické změny v České republice vnímají zdejší způsob informování veřejnosti o klimatické změně jako převážně nedostatečný a dále ztěžovaný i tím, že experti na toto téma mluví s veřejností příliš odborným, a proto nesrozumitelným jazykem (Ferenčuhová, 2019b).

Zejména v počátečních letech byl hlavním popularizátorem a vědeckou osobností, která se k tématu klimatických změn vyjadřovala v celostátních médiích, geolog Václav Cílek. Podle jeho názoru celkově, nejen ve vztahu k informacím o proměnách klimatu, v českém prostředí chybí vědci, kteří by syntetizovali vědecké poznatky z více oborů a vědu popularizovali. I proto se sám staví do této role, která je jak oceňována, tak problematizována. Za svoji popularizační činnost byl vícekrát oceněn (2007 Cena ministra životního prostředí, 2009 Cena nadace VIZE 97). Na druhou stranu i sám Cílek upozornil na nelehkou roli popularizátorů a popularizace vědy v médiích, jak ji popsal Hilgartner (1990), kdy naráží na kritiku jiných vědců. Konkrétně v celostátních médiích na Cílkovy popularizační články v souvislosti s projevy klimatické změny reagovali dva vědci (Vladislav Rapprich a Zdeněk Lipský) (Lidové noviny [LN], 7. 5. 2010; LN, 10. 5. 2010), kteří Cílkovi vytýkají jeho přístup k popularizaci.

Až později se do veřejné diskuse o klimatické změně v tištěných médiích zapojili i jiní experti (Radim Tolasz, Ladislav Metelka, Jan Pretel a další) a zástupci environmentálních organizací (DUHA, Greenpeace atd.). Mnozí z nich pak byli více aktivní v internetových médiích a na sociálních sítích než v tradičním celostátním tisku, který byl předmětem této analýzy.

Klimaskepticismus a strategie klimaskeptiků

Klimaskepticismus se snaží zpochybnit samotný trend oteplování a další klimatické změny anebo zpochybnit jejich antropogenní příčiny (Rahmstorf, 2004; Vidomus, 2018). Skepticismus jako pojem se v literatuře přitom většinou neomezuje na úzké rámování spojené s naprostým odmítáním existence klimatické změny, ale běžně se rozšiřuje o pochybnosti o různých aspektech klimatické změny, včetně pochybností o širším spektru společenských a politických reakcí na změnu klimatu i reakcí na úrovni jednotlivce (Capstick a Pidgeon, 2014). Jak se vyvíjí debata o klimatické změně, vyvíjí se i argumenty vztahující se k nutnosti reagovat a v současné době se do popředí dostává diskurs klimatického odkladu (Lamb et al., 2020). Ten nepopírá klimatickou změnu, avšak ospravedlňuje neaktivitu, která může vycházet z individualismu nebo víry v technologický pokrok či z jiných argumentů včetně apelu na sociální spravedlnost, a je spojen se snahou o přenesení odpovědnosti na jiné. Souvisí to např. s názory, že na některé akce je již pozdě, i s tím, že i případná aktivita proti klimatickým změnám ve smyslu mitigace by byla ještě ničivější, a je proto třeba klimatickou změnu přijmout a adaptovat se (Lamb et al., 2020).

Ke klíčovým strategiím klimaskeptiků patří upozorňování na nejistotu vědy, na nekorektní formy argumentace a na manipulace s daty. Tato strategie je podle Dryzek et al. (2011) obzvlášť účinná, pokud ji činí ti, kteří jsou médií považováni za experty. Klimaskeptici též často využívají kontrarétoriky a snaží se znejistit jednotlivá tvrzení ostatních vědců a dokázat neprůkaznost antropogenní hypotézy (McCright a Dunlap, 2000).

Capstick a Pidgeon (2014), kteří se ve své práci věnovali pochybnostem o klimatické změně, je rozdělují do dvou hlavních kategorií – epistemický skepticismus a reaktivní skepticismus. Epistemický skepticismus zahrnuje: (1) pochybnosti o důkazech o klimatické změně (informace jsou protichůdné a velmi odlišné, neexistují spolehlivá data); (2) pochybnosti o nedostatku vědeckého konsensu (ne všichni vědci jsou přesvědčeni, teorie se liší); (3) pochybnosti o vědecké expertize (nedůvěra ve vědce a vědecké poznání); (4) pochybnosti o původu klimatické změny (vliv člověka/přírody na klimatickou změnu); (5) pochybnosti o způsobech vědeckého poznání (zpochybnění metod, odkaz na Climagate) a (6) pochybnosti o dopadu a závažnosti klimatické změny (ve srovnání s dopady osobními). Reaktivní skepticismus zahrnuje: (1) pochybnosti o odpovědích na individuální/společenské úrovni (pochybnosti o efektivitě reakcí ze strany jedince i společnosti); (2) pochybnosti o odpovědnosti na úrovni politické (schopnost politické reprezentace nějakým způsobem ovlivnit klimatickou změnu); (3) lidová psychologie (motivace lidí ke změnám související s neochotou měnit zvyky a tradice); (4) prezentace klimatické změny (vliv médií, objektivita médií, zvýšený zájem o některé jevy) a nakonec (5) únava z klimatické změny (přesycenost klimatickou změnou).

Podle Capsticka a Pidgeona (2014) míra toho, že se lidé sami identifikují jako skeptici, významně souvisí právě s reaktivním skepticismem. Podle Dunlapa (2013) jedním z hlavních argumentů skeptiků je to, že za veškerými aktivitami snažícími se bojovat s klimatickou změnou stojí pouze ekonomické nebo jiné zájmy určitých skupin a států. Jiní považují řešení klimatických změn za tak komplexní problém, že jej jako jednotlivci nemají možnosti ani schopnosti řešit, což v některých případech vede až k cílené strategii popírání (Norgaard a College, 2006). Pochybnosti o ochotě a schopnosti řešit klimatickou změnu na politické úrovni souvisí i se skepsí ohledně politiky a s rostoucím příklonem k populismu (Forchtner a Kølvræ, 2015; Lockwood, 2018). Huber et al. (2021) souvislost mezi populismem a klimaskepticismem vysvětlují nízkou institucionální důvěrou, antielitismem a celkovou nedůvěrou ve vědu, které jsou pro obě skupiny charakteristické.

Metodologie

V analýze jsem se zaměřila na mediální příspěvky dvou vědců, kteří reprezentují odlišné typy expertů (Stehr a Grundman, 2011). Tito dva vědci byli vybráni na základě intenzity jejich výskytu v tištěných médiích ve spojitosti s tématem ve sledovaném období mezi lety 1999–2018. Konkrétně jsem zkoumala mediální působení Jana Pretela z ČHMÚ, experta s odbornou kvalifikací a nyní již bývalého zástupce ČR v mezinárodním panelu. Druhým typem experta byl Václav Cílek, který sice není klimatolog, avšak je médií vyhledávaným odborníkem na dané téma a oblíbeným popularizátorem vědy.

V analýze jsem se nejprve zabývala rozsahem a charakteristikou jejich zapojení v tištěných médiích (autorský článek, rozhovor, citace), posléze jsem podrobněji zkoumala jejich autorské články ve vztahu k prezentaci klimatické změny a všimla si především náznaků pochybností o klimatické změně, jak je popsali Capstick a Pidgeon (2014).

Ačkoli se oba odborníci objevili i v jiných médiích, např. v televizi nebo rozhlasu, k analýze byla vybrána pouze tištěná média. Důvodem bylo zprvu určité omezení analýzy, co se týče rozsahu, a zadruhé fakt, že Čílek se jako popularizátor prezentuje zejména písemnou formou, tedy svými články nebo knihami. Konkrétně jsem analyzovala články v hlavních tištěných médiích (MF DNES, Hospodářské noviny, Lidové noviny, Právo, Blesk, Haló noviny, Šíp, Aha, Metro) mezi lety 1999–2018 a pro srovnání i v populárně naučném časopise Vesmír, který se zaměřuje na popularizaci výsledků aktuálního výzkumu. Články jsem vyhledávala pomocí databáze ANOPRESS, přičemž jsem použila klíčová slova „globální oteplování“, „klimatická změna“ nebo „změna klimatu“ v kombinaci se jmény Čílek nebo Pretel. Pro vyhledávání článků v časopise Vesmír jsem využila jeho archiv. Zároveň je nutné upozornit, že existují i další články, chybí v nich však vybraná klíčová slova, neboť se zabývají např. konkrétními projevy klimatické změny, jako jsou povodně, sucho atd. Takové články vzhledem k rozsahu analýzy a dosažitelnosti nejsou předmětem mého zkoumání.

Vyhledávala jsem všechny články s vybranými klíčovými slovy a posléze je rozdělila do kategorií autorský článek, rozhovor, citace experta. Všimla jsem si roku vydání článku, toho, ve kterých novinách vyšel, a v případě rozhovorů i autora článku.

Hlavním předmětem analýzy se staly autorské příspěvky, které byly podrobeny kvalitativní obsahové analýze (Mayring, 2014). Použila jsem deduktivní přístup kódování (Kohlbacher, 2006), kdy byly jako předdefinované kódy využity jednotlivé druhy pochybností charakterizující epistemický a reaktivní skepticismus podrobně definované Capstickem a Pidgeonem (2014). Při analýze jsem pracovala s programem MAXQDA.

Kvantitativní analýza článků

Celkem jsem objevila ve vymezeném časovém období v souvislosti s Václavem Čílkem 126 článků v celostátních denících (26 autorských článků, 24 rozhovorů a 76 článků, ve kterých byl Čílek citován) a v případě Jana Pretela 73 článků (devět autorských, 15 rozhovorů a 49 citací). Ve stejnou dobu vyšlo Čílkovi zároveň 19 článků dotýkajících se stejného tématu v časopise Vesmír, zatímco Pretelovi zde vyšly pouze dva články.

Množství článků, jichž je Čílek autorem nebo v nichž byl citován, postupně narůstal po prvních ničivých povodních v roce 2002 s významným poklesem v roce 2011, kdy se v celostátních médiích nebo časopise Vesmír neobjevil ani

jediný článek s vybranými klíčovými slovy. Počet novinových článků a zejména těch, v nichž jsou jeho výroky citovány, pak vždy výrazně narostl, pokud Česko v daném roce postihla povodeň nebo jiný neobvyklý klimatický jev, tedy zejména v letech 2010 a 2013. Cílek se v tu dobu stal tzv. mediálním odborníkem na povodně.

Počty článků v časopise *Vesmír* mírně kolísají s největší četností mezi lety 2006–2008, přičemž nejvíce jich bylo v roce 2007. Rok 2006 je přitom považován za zlomový v mediálním vnímání klimatické změny, neboť v tomto roce publikoval Mezivládní panel pro změnu klimatu (IPCC) čtyři zásadní zprávy týkající se klimatických změn, vyšla tzv. Sternova zpráva a byl promítán film bývalého amerického viceprezidenta Ala Gora o klimatických změnách, přičemž tyto tři události významně ovlivnily to, jakým způsobem světová média začala pohlížet na klimatickou změnu (Anshelm a Hultman, 2015). Tento rok je i nejvýznamnější, co se týče mediálního zapojení Jana Pretela.

Pretel je v médiích spojován mnohem více s klimatickou změnou jako celkem, zejména v souvislosti s jednáními v rámci klimatického panelu, a již méně s jejími dopady, jako např. s povodněmi. V porovnání s Cílkem je též četnost jeho výskytu v celostátních tištěných médiích mnohem nižší, a to přestože je Pretel předním českým odborníkem zaměřujícím se na klimatickou změnu a byl i oficiálním zástupcem ČR při IPCC. Rozdíl je patrný zejména v počtu autorských článků, jejichž množství je v porovnání s Cílkovým autorským zapojením v souvislosti s popularizací tématu třetinové.

Analýza ukázala, že konkrétní česká média nebo konkrétní novináři nejsou významněji navázáni na určité experty při informování o klimatické změně, jako je tomu v případě jiných světových médií (viz Carvalho, 2007). Při analýze autorů článků i rozhovorů se ukázalo, že ve sledovaném období oslovilo nebo jen citovalo experty velké množství různých novinářů i ve stejných médiích (v případě citací Cílka 33 novinářů, v případě citací Pretela 25 novinářů; v případě rozhovorů s Cílkem 20 novinářů, s Pretelem 11 novinářů). Pouze tři novináři oslovili nebo citovali oba experty a dva novináři s oběma vedli rozhovor. Většina novinářů též citovala vědce většinou jen v jednom článku na dané téma a nezdá se, že by se rozvinula nějaká hlubší spolupráce mezi vědcem a novinářem. Výjimkou je tak spolupráce novináře deníku *Právo* Václava Pergla, který uskutečnil rozhovor s Janem Pretelem ve sledovaném období celkem čtyřikrát.

Pochybnosti o klimatické změně v autorských článcích expertů

Cílem popularizačního článku v celostátních médiích je vysvětlit určitý jev a napomoci k jeho pochopení. K tomu může autor využít své erudice, odkazovat na vlastní vědecký výzkum nebo i na jiné vědecké výzkumy. Zároveň se noviny samy rozhodují, které popularizační články a informace o vědeckých zjištěních zveřejní. Podle Gamsona (1999) jsou média významným hodnotitelem vědy a pů-

sobí jako tzv. gatekeeperi, neboť rozhodují o tom, komu dají možnost se k určitému tématu vyjádřit a kolik dostane prostoru. Ve stejné roli působí i experti objevující se v médiích a jsou dalšími gatekeepery, co se týče zdrojů a témat, které v článku uvedou.

Přístup obou autorů k popularizaci klimatické vědy je odlišný. Pretel ve svých autorských článcích popularizuje témata, kterými se zabývá při své vědecké práci, neprezentuje vědecké práce jiných s jedinou výjimkou, kterou je recenze knihy Wolfganga Behringera (LN, 19. 6. 2010). Cílek na druhou stranu ve svých článcích o klimatické změně v celostátních médiích nepředstavuje výsledky vlastního výzkumu, ale působí spíše v roli vědeckého novináře a prezentuje výsledky jiných výzkumů. Staví se tím mnohem více do role gatekeepera, neboť již samotný výběr informací a vědeckých zpráv či osobností, kterým se ve svých článcích věnuje, je určitou interpretací klimatické změny. Je totiž na samotném autorovi, jaké vědecké zprávy k tématu zmíní a jak zhodnotí jejich význam. Tento výběr zajímavých zjištění je do určité míry ovlivněn i postojem k tématu a do jisté míry i zastávanými hodnotami (Durnová, 2019; Stehr, 2013). V Cílkových příspěvcích se objevují odkazy jak na oficiální zprávy (IPCC, Sternova zpráva), tak vědecké články různých autorů (např. tým Lowella Scotta z University of Southern California, zprávy Hadleyova centra, práce Mikio Kasahary z Univerzity v Kjótu), tak úvahy nad příspěvky klimaskeptických autorů, jako např. Björna Lomborga. Cílek tímto přístupem do určité míry napomáhá ke snaze, v médiích neustále opakované, nahlížet problematiku z obou stran (Boykoff, 2004), i když charakter a váha zdrojů informací jsou nesrovnatelné.

Ačkoli oba experti ve svých článcích usilují popularizovanou formou o seznámení čtenářů s klimatickou změnou a jejími projevy, snaží se tím varovat před jejími důsledky a vyzývají k reakci, tak i v jejich příspěvcích se objevují pochybnosti různého druhu.

Cílek, jako geolog představující ve vztahu ke klimatické změně typ laického experta s vědeckým zázemím a zájmem o danou problematiku, byl jedním z prvních expertů a popularizátorů, který se tématu klimatické změny a zejména jejím dopadům, jako např. povodním, začal v tisku více věnovat. Zejména ze začátku se však u něj objevují pochybnosti o původu klimatické změny a míře vlivu člověka na ni. Jeho názory na původ tohoto jevu se vyvíjejí, avšak určitá skepse ovlivněná mimo jiné i konzervativnějším přístupem přetrvává, což se projevuje mimo jiné i častějším používáním termínu globální oteplování v souvislosti s klimatickou změnou. Zatímco v roce 2003 Cílek v článku (MF DNES, 16. 8. 2003) uvádí, že *„oteplování posledních desetiletí je převážně přírodním jevem, který je zesilován lidskou činností“*, tak v roce 2009 již přiznává, že *„podle konsensu většiny klimatologů se svět otepluje, a to z větší části přičiněním člověka“* (HN, 4. 12. 2009). Nutno poznamenat, že míra vlivu člověka na klimatickou změnu byla předmětem mnoha diskusí mezi klimatologi a přesvědčení o nezanedbatelném vlivu člověka narůstalo postupně a i v současné době vědecká komunita není ve svých názorech zcela jednotná (Bray, 2010; Bray, von Storch, 2016; Lahsen, 2013).

Cílek však i ve svých pozdějších příspěvcích zdůrazňuje přirozené příčiny změn klimatu a upozorňuje na to, že příčiny změn je třeba vidět též v dlouhodobých klimatických cyklech, což jsou klasické strategie kontrarámování (Vidomus, 2018). Příkladem může být upozorňování na vliv zvýšené sluneční aktivity na oteplování planety, což bylo mnohými vědci vyvráceno a je považováno za klimaskepticismus (Rahmstorf, 2004), nebo srovnávání teplot s lokálním teplotním minimem konce 19. století. Pochybnosti vnáší i tím, že např. v roce 2015, tedy v roce, kdy byl vliv člověka na oteplování planety a na změnu klimatu potvrzen, ponechává ve hře i druhou variantu ve smyslu, ať si čtenář vybere:

Pokud věříte na neexistenci skleníkového jevu, tak typická oscilace podmíněná přirozenými změnami povrchové vrstvy oceánu trvá 30–50 let a z toho máme možná už 10 let za sebou. Pokud věříte na skleníkový jev, tak i kdybychom dnes přestali vypouštět skleníkové plyny, bude trvat nejméně 70 let, než se klima vrátí na klimatický průměr posledních dvou staletí. (LN, 15. 8. 2015)

S tímto souvisí i další typ pochybností vymezených Capstickem a Pidgeonem (2014) – pochybnosti o nedostatku konsensu mezi vědci týkající se základních otázek existence klimatické změny, které se v Cílkových článcích objevily např. ve formě vyváženosti a uvedení obou názorů, charakteristickém i pro zejména dřívější mediální pokrytí tématu v zahraničí (Boykoff, 2004, 2007) – „*Odlamují se obří hory ledu ... Je to důkaz globálního oteplování, tvrdí jedni. Je to proces, který se v historii Země stále opakuje, oponují druzí.*“ (Cílek, MF DNES, 27. 7. 2002) Ačkoli Cílek se v článku snaží na tuto otázku odpovědět, jeho odpověď není jednoznačná a přináší spíše další pochybnosti. Nejednotnost v názorech na klimatickou změnu je podle Cílka přítomná. V klimatologii podle něj dochází k tomu samému jako v ekonomii, že „*jeden renomovaný ekonom tvrdí něco přesně opačného, než o den dříve tvrdil jiný slavný ekonom... Jedná se o stav obecného znejistění.*“ (HN, 4. 12. 2009) Poukázání na nejistotu vědeckého poznání a vědců ve vztahu ke klimatické změně je přitom hlavní strategií klimaskeptiků (Dunlap a McCright, 2010; Vidomus, 2018). Cílek k tomu pouze nejednoznačně dodává, že „*v rámci jednotlivých oborů se obvykle dobře ví, jaký panuje konsensus, kdo to myslí vážně a kdo produkuje mediální šum*“ (HN, 4. 12. 2009).

Se znejistěním vědy jsou spojené i pochybnosti o vědeckých přístupech a vědecké práci. I tento přístup se objevuje v některých Cílkových článcích, kdy pochybuje o některých metodách užívaných v klimatologii, kterou srovnává s ekonomikou a ekologií, jež jsou podle něj plně „*podobných statistických kejklů...*“ (Právo, 6. 4. 2006). Podobně se vyjadřuje též k vytváření různých modelů a hledání cyklů, kdy „*mnoho různých cyklů, o kterých často hovoří klimatologové, jsou prostě statistické artefakty neboli přesně vypočtené nesmysly*“ (HN, 4. 11. 2005). Tento přístup spojený s nedůvěrou k modelování je podle Lahsen (2013) charakteristický pro určitou skupinu vědců, zejména však pro starší generaci vědců, a souvisí s metodami výzkumu, s jejich zkušenostmi s jinými modely a mnohdy celkově s nedůvěrou v nové metody. Jak upozorňuje Vidomus (2018), právě znejistění

klimatologických modelů, které mají vždy „pravděpodobnostní charakter a budoucí změny predikují s nezanedbatelnou mírou nejistot a neznámým vývojem řady proměnných“, však patří k jedné ze strategií klimaskeptiků, kteří „pravděpodobnostní jazyk považují za alibi a způsob, jak se vyhnout odpovědnosti za dalekosáhlá rozhodnutí, která na jejich zjištění navazují“.

Pro každého vědce i čtenáře jsou důležité důkazy. Pro vědce je důležité na ně pohlížet kriticky a z různých stran, pro čtenáře se však některé z těchto pohledů jeví jako pochybnosti o existenci důkazů, tedy důkazů o existenci klimatické změny. Mezi pochybnosti o důkazech, které znejišťují existenci klimatické změny, patří polemika nad tím, že podobné jevy nyní charakteristické pro klimatickou změnu se již objevovaly dříve, a nemusí se tak nutně jednat o projevy klimatické změny a vlivu člověka, což je příkladem kontraatribuce, strategie charakteristické pro kontrarámování (Vidomus, 2018) – „v kronikách a různých starých pramenech nalezneme všechny druhy anomálního počasí ... ke každé současné katastrofě můžeme dohledat historickou analogii“ (Cílek, HN, 4. 12. 2009).

Podobně se v Cílkových článcích objevily i pochybnosti nebo náznaky zpochybňující a zlehčující dopady klimatické změny. Zejména se jedná o dopady na Českou republiku, které jsou postaveny do kontrastu jiných dopadů v mnohem více postižených zemích. „Něco se děje, možná budeme v létě zažívat oteplování a v zimě ochlazování. Nejspíš přichází nějaká nová klimatická doba, která u nás nebude znamenat žádnou katastrofu, jenom nepříjemnosti.“ (HN, 23. 12. 2005) Toto zlehčení dopadů klimatické změny bývá spojováno s diskursem odkladu a s ospravedlněním neaktivity (Lamb et al., 2020).

Co je pro Cílka zejména v posledních letech charakteristické, je důraz na adaptaci na klimatickou změnu a na návrat k tradicím našich předků ve vztahu k přírodě. Cílek zároveň pochybuje o schopnosti zvládnout problém klimatické změny na politické úrovni, neboť „politici uvažují v krátkých termínech svého volebního období. Problémy budeme řešit, až nastanou,“ říkají. Navíc slovo ‚prognóza‘ získalo v posledních letech podezřelý nádech.“ (LN, 7. 9. 2002) Na druhou stranu však pochybuje i o ochotě lidí měnit své navykklé způsoby chování a omezit se ve svých nárocích. „Upřímně řečeno, je čeho se bát, protože nás přibývá, počasí si dělá, co chce, lidé si přejí užívat světa, dokud to ještě jde, a ekonomové jim v tom nezodpovědně vycházejí vstříc.“ (Cílek, LN, 5. 4. 2014) Podle Cílka stále existují typy lidí, které nic nepřesvědčí a kteří „třeba čekají jenom na to, až se i jich některý extrém osobně dotkne...“ (LN, 12. 4. 2008). Upozorňuje tím na individualismus ve vztahu ke klimatické změně, který zmiňují Lamb et al. (2020) jako jeden z argumentů ospravedlňujících neaktivitu, a částečně i Norgaard a College (2006), podle kterých právě emoce mohou být hnací silou aktivity.

Svou roli podle Cílka hrají též média, která často prezentují čtenářům i různé šokující a varující zprávy o dopadech nebo výsledky různých studií, a to „různé vědecké úrovně“. Lidé jsou některými tématy přesyceni a jinak vnímají opakující se varování a zprávy z různých částí světa, přitom právě různé varovné zprávy jsou pro informování o klimatické změně velmi časté a užívá je i Cílek ve svých článcích. Podle Doultona a Brown (2008) je klimatická změna velmi často

rámována právě diskursem potenciální katastrofy, který bývá spojený s tendencemi k senzacechtivosti s cílem zaujmout čtenáře. Katastrofického a senzačního rázu byla podle Vávry et al. (2013) i většina článků v českých médiích mezi lety 1997–2010.

Mediální působení druhého vybraného experta, Jana Pretela, se kromě toho, že je ve srovnání s Cílkovým výrazně menší, liší i v některých dalších aspektech. Ačkoli i on v některých člancích publikovaných do roku 2006 pochybuje o významném podílu lidské činnosti na klimatické změny, tak v jeho případech převažuje v člancích spíše reaktivní skepticismus. V menší míře pochybuje o vědeckých poznatcích týkajících se klimatické změny nebo o vědeckém přístupu a též mnohem častěji používá v souvislosti s tématem termín klimatická změna. „*Země se dlouhodobě mění. Výsledná změna se skládá ze dvou složek – složky přirozené a složky, která je dána extenzívní lidskou činností a rozvojem industrializace. Rozhodnout o tom, která z nich je významnější, je zatím obtížné.*“ (HN, 14. 8. 2002) Ještě v roce 2010 stále upozorňuje na protichůdné názory na příčiny změn, všímá si však zejména toho, že „*z původně odborného tématu se stále více stává téma politické*“ (LN, 19. 6. 2010). U Pretela je též patrný vývoj postoje, ačkoli s určitým zpožděním oproti většinovému názoru světových klimatologů. Ani ti však v tomto směru nejsou zcela jednotní, jejich názory se vyvíjely postupně a do určité míry jsou ovlivněny generačními rozdíly (Bray a von Storch, 2016).

Pretel též pochybuje o některých důkazech o existenci klimatické změny: „*Podobné situace se vyskytovaly i v minulosti, byť v posledních desetiletích ne v takové míře. Rozhodně není možné prokázat, že jde o přímý důkaz existence změny klimatu na území našeho státu.*“ (Pretel, HN, 14. 8. 2002) Zároveň zmiňuje určitou nejistotu v tom, že o některých jevech toho stále nevíme dostatek, což je jeden z klasických přístupů odborné vědecké komunity, kterého zneužívají klimaskeptici (Vidomus, 2018).

Pozorování ukazují zvyšování rizika vyššího výskytu extrémních jevů, a to i v budoucnu, ... bohužel o těchto rozhodujících dějích, které k nim vedou, toho stále víme málo. Nemyslím si, že vše svádět na emise oxidu uhličitého je tou správnou cestou. (LN, 24. 6. 2013)

Mnohem více pochybností se v případě postoje Pretela vztahuje k reaktivnímu skepticismu, tedy k otázkám již méně souvisejícím s vědeckým poznáním změn klimatu a týkajících se spíše schopností jedince a společnosti se projevům klimatické změny postavit, snažit se je za cenu vlastního omezení zmírnit a přizpůsobit se. Nejvíce se Pretelovy pochybnosti vztahují k politickým opatřením a souvisí s jeho aktivní činností v mezinárodním panelu. Podle Pretela jednotlivá opatření na nejvyšší úrovni, jako přijetí Kjótského protokolu, a další jednání nejsou příliš úspěšná a před dopady klimatických změn nás neochrání. „*Zatímco delegáti z více než sto osmdesáti států světa stále jednají a jednají, teplota jako indikátor změn narůstá a narůstá.*“ (Pretel, LN, 24. 6. 2006) Ke globálnímu snížení antropogenních emi-

sí chybí podle něj politická vůle, a proto tak nezbyvá než se zaměřit na lokální opatření. Tato skepse je obzvláště silná vzhledem k tomu, že se jedná o přímého účastníka jednání a odráží se v postoji popisovaném Lambem et al. (2020) jako kapitulace nebo odevzdání se, tedy postoji často vedoucímu k odklonu od mitigace k adaptaci.

O schopnosti řešit klimatickou změnu na politické úrovni a demokratickém systému jako systému schopnému čelit hrozbám klimatické změny pochybují i mnozí další experti, kteří poukazují na pomalost reakcí v demokratické společnosti a na snahu najít rovnováhu mezi zájmy různých skupin (viz Stehr, 2013). To obecně souvisí i s celkovou a celosvětovou skepsí ohledně politiky, která mnohdy vede k narůstajícímu vlivu populistických stran (Forchtner a Kølvræa, 2015; Lockwood, 2018).

Jako další překážku vidí Pretel názory některých skupin lidí, které alarmující jevy zjednodušují a bagatelizují, a upozorňuje na neochotu některých lidí nahlížet na problémy globálně a na neochotu se jakkoli ve svých potřebách omezovat, dokud se jich to osobně nedotýká. *„A co to jsou pouhé dvě desetiny stupně za deset let!? To ani nepoznám ... tak co bych to prožíval.“* (Pretel, LN, 29. 11. 2006) Poukazuje tím na cílenou strategii popírání ze strany těchto skupin (Norgaard a College, 2006) nebo převedení odpovědnosti ve smyslu toho, že nezodpovědné chování jednotlivce je irelevantní ve vztahu k nezodpovědnému chování některých podniků i celých států (Lamb et al., 2020), které vidí jako překážku k řešení problému klimatické změny.

I Pretel si všímá významného vlivu médií na prezentaci klimatické změny a zejména „mediálního uchopení“, které je významně ovlivněno charakterem médií a především snahou zaujmout čtenáře novostí sdělení nebo senzací, což souvisí s tím, že již méně pohlíží na další aspekty sdělení, zejména na prověření informace.

Pozornost často upoutávají i některá nová zjištění více či méně renomovaných výzkumných týmů, zvláště jde-li o objasňování příčin různých anomálií nebo o „převratné“ dlouhodobější výhledy světového klimatu. Některá z nich jsou vědecky podpořená a dostatečně věrohodná. Objevují se však i taková, která jsou mediálně dobře uchopitelná, a tím pro veřejnost zajímavá. Nezřídka jde spíše o zatím nepřilíh prověřené hypotézy. Pod takovýmto velmi zjednodušeným úhlem pohledu se ale téma měnícího se klimatu snadno stává tématem spíše politickým než vědeckým. (Vesmír 11/2013)

Na tento rys vnímání klimatické změny jako sociopolitické otázky úzce zakořeněné v protikladných politických pohledech již upozornili i jiní (např. Stehr, 2013).

Na druhou stranu však Pretel upozorňuje také na to, že *„o extrémním počasí s někdy i katastrofálními důsledky na vzdálené části planety se i s detaily dozvíme během několika hodin. To dříve nebývalo a i taková ‚epizoda‘ často zanikla“* (Pretel, LN, 24. 6. 2013). Média tak na jednu stranu přiblíží důsledky klimatických změn i li-

dem, kteří nejsou postiženi, na druhou stranu časté zobrazování vede k únavě z tématu a spíše k nezájmu. Taktika strachu s varujícími zprávami a zahlcení informacemi se totiž i jinde ukázaly jako převážně neúčinné a mnohdy vedou spíše ke lhostejnosti či opačnému jednání (Cook a Overpeck, 2019; Dryzek et al., 2011) nebo ke strategii vyhýbání se těmto zprávám (Norgaard a College, 2006).

Závěr

Média se vzhledem k povaze a složitosti klimatické změny relativně často obracejí na experty. Výběr oslovených expertů, kteří jsou citováni, je s nimi proveden rozhovor nebo dostanou prostor pro samostatný článek, závisí na samotných médiích. V Česku se dlouhou dobu experti do debaty a popularizace tématu klimatické změny příliš nezapojovali a mnohem více se k tématu v médiích vyjadřovali politici (zejména Václav Klaus nebo Martin Bursík). Václav Cílek je jedním z mála popularizátorů vědy v českých médiích, který se k tématu zejména ze začátku z expertního pohledu vyjadřoval a byl v souvislosti s tématem i vyhledáván médii, ačkoli není odborností klimatolog a působí v tomto směru spíše v roli vědeckého novináře. V porovnání s klimatologem a předním odborníkem na klimatickou změnu Janem Pretelem, jehož články byly též analyzovány, je Cílkovo mediální zapojení mnohem rozsáhlejší, a to jak aktivní, tedy autorské, tak v případě, kdy je oslovován různými médii nebo jsou využity jeho předchozí výroky. I tak se jeho mediální zapojení týká pouze čtyř desítek článků na toto téma za posledních 20 let a v případě Pretela dokonce pouze 11 autorských článků. S oběma experty spolupracovala všechna významná celostátní tištěná média a z analýzy není zřejmé, že by některý z vědců byl dlouhodobě vázán výhradně na konkrétní noviny nebo byl spojován s konkrétním novinářem, jako to bývá obvyklé v jiných zemích (Carvalho, 2007).

Při obsahové analýze autorských článků obou expertů se ukázalo, že ačkoli jsou oba vědci v Česku dlouholetými popularizátory tématu klimatické změny a upozorňují na její negativní důsledky, tak i v jejich pracích se vyskytují pochybnosti související s různými druhy skepticismu. Z celkem 26 autorských článků Cílka v celostátních médiích a 14 v populárně naučném časopise *Vesmír* se nějaké pochybnosti objevily u více než dvou třetin z nich a z velké části se jedná o pochybnosti týkající se vědeckých poznatků o klimatické změně a vědeckém přístupu. V případě Jana Pretela se také objevily nějaké pochybnosti u velké části jeho autorských článků, více se zde však kombinují obě formy skepticismu, přičemž v posledních letech naprosto převažuje reaktivní skepticismus vymezený Capstickem a Pidgeonem (2014), tedy skepse ohledně reakcí na klimatické změny. Je však otázkou do diskuse, zda se jedná v případě reaktivního skepticismu o klimaskepticismus, nebo spíše o pesimismus vycházející ze stížností na neefektivitu globálních summitů, populismus politiků či na mediální zkratky a přístupy. Některé z těchto argumentů totiž zmiňují i představitelé klimahnutí a je podstatné sledovat celkové pojetí a přístup k tématu.

Analýza též ukázala, že zatímco na počátku sledovaného období experti v různé míře pochybovali nebo nejednoznačně informovali zejména o fyzických/vědeckých faktorech klimatické změny, jako o jejím původu, vědeckém konsensu ve vztahu ke klimatické změně či existenci důkazů, tak od roku 2006 se jedná v jejich případě spíše o reaktivní skepticismus. Rok 2006 byl přitom zlomový ve vnímání klimatické změny i ve světě. Názory na jednotlivé aspekty klimatické změny, ačkoli již existoval obecný vědecký konsensus, se však i v případě mnoha dalších expertů vyvíjely s časem a s množstvím dat o zkoumaných jevech a ani v současnosti nejsou zcela jednotné (Bray a von Storch, 2016). U obou vědců, jejichž články byly předmětem analýzy, došlo k posunu v názorech na klimatickou změnu, i když určité pochybnosti zůstaly. Vzhledem k složitosti a komplexnosti tématu se do těchto názorů promítají i hodnoty a postoje, včetně politických, a mnohdy lze pozorovat i generační rozdíly v názorech (Bray a von Storch, 2016; Lahsen, 2013). Klimatický konsensus se však stává dominantním při rámování klimatických změn, o čemž vypovídá i posun v názorech obou vědců. Cíle i Pretel ve svých článcích pochybují zejména o politické odpovědnosti ve vztahu ke klimatické změně a též o tom, zda lidé najdou dostatek motivace k boji proti klimatické změně a k adaptaci na ni, což by pro ně představovalo i změnu některých zvyků a postojů. Mitigaci experti takřka nezmiňují a je patrná určitá nedůvěra v efektivitu a vůbec schopnost se dohodnout na vyšší úrovni. Do určité míry jejich postoje souzní s nedůvěrou české společnosti v politické instituce, která není dlouhodobě příliš vysoká (Červenka, 2021). Zároveň připomínají významný vliv médií vedoucí k informování o problému, ale v některých případech i k únavě z tématu, což často vede až k lhostejnosti nebo cílenému vyhýbání (Cook a Overpeck, 2019; Dryzek et al., 2011; Norgaard a College, 2006).

Jak ukázaly jiné výzkumy (Cook a Overpeck, 2019; Corner a Randall, 2011), informování veřejnosti o klimatické změně má jen malý vliv na změnu chování a postojů, neboť ty jsou relativně zakořeněné. Informacím naslouchají zejména ti, kteří s prezentovanými názory souzní a kteří těmto expertům důvěřují (Cook a Overpeck, 2019). Relativně vysoký výskyt pochybností o různých aspektech klimatické změny v popularizačních článcích v českých tištěných médiích prezentovaných ze strany mediálně známých odborníků na dané téma a opatrný způsob, jakým o klimatické změně psali, tak spíše celkově vypovídá o českém přístupu k vnímání klimatické změny, který je stejně jako v jiných postkomunistických zemích rezervovanější. Česká veřejnost klimatickou změnu většinou neodmítá, ale také svůj postoj mění pomaleji než jinde v Evropě (Čadová, 2020; Čermák, 2017).

RENÁTA MIKEŠOVÁ *vystudovala sociální geografii na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy a sociologii a sociální antropologii na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. V současné době pracuje jako postdoktorandka ve výzkumném oddělení Lokální a regionální studia Sociologického ústavu AV ČR, v. v. i. Věnuje se zkoumání volebního chování, tématu migrace a integrace a prostorovým aspektům sociálního znevýhodnění.*

ORCID: 0000-0003-2158-7034

Literatura

- Anshelm, J. a Hultman, M. (2015). *Discourses of Global Climate Change. Apocalyptic Framing and Political Antagonism*. Routledge Studies in Environmental Communication and Media. <https://doi.org/10.4324/9781315769998>
- Beck, U. (2004). *Riziková společnost. Na cestě k jiné modernitě*. Sociologické nakladatelství (SLON).
- Boykoff, M. T. a Boykoff, J. M. (2004). Balance as Bias. Global Warming and the US Prestige Press. *Global Environmental Change*, 14, 125–136. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2003.10.001>
- Boykoff, M. T. (2007). Flogging a Dead Norm? Newspaper Coverage of Anthropogenic Climate Change in the United States and United Kingdom from 2003–2006. *Area*, 39(4), 470–481. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.2007.00769.x>
- Bray, D. (2010). The Scientific Consensus of Climate Change Revisited. *Environmental Science & Policy*, 13, 340–350. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2010.04.001>
- Bray, D. a Storch, H. von. (2016). *The Bray and von Storch 5th International Survey of Climate Scientists 2015/2016*. Helmholtz-Zentrum Geesthacht. https://impact2c.eu/imperia/md/content/hzg/zentrale_einrichtungen/bibliothek/berichte/hzg_reports_2016/hzg_report_2016_2.pdf
- Capstick, S. B. a Pidgeon, N. F. (2014). What Is Climate Change Scepticism? Examination of the Concept Using a Mixed Method Study of the UK Public. *Global Environmental Change*, 24, 389–401. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2013.08.012>
- Carvalho, A. (2007). Ideological Cultures and Media Discourses on Scientific Knowledge: Re-reading News on Climate Change. *Public Understanding of Science*, 16(7), 223–243. <https://doi.org/10.1177/0963662506066775>
- Coen, S., Meredith, J., Woods, R. a Fernandez, A. (2021). Talk Like an Expert: The Construction of Expertise in News Comments Concerning Climate Change. *Public Understanding of Science*, 30(4), 400–416. <https://doi.org/10.1177/0963662520981729>
- Cook, B. R. a Overpeck, J. T. (2019). Relationship-Building between Climate Scientists and Publics as an Alternative to Information Transfer. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 10(2), 1–17. <https://doi.org/10.1002/wcc.570>
- Corner, A. a Randall, A. (2011). Selling Climate Change? The Limitations of Social Marketing as a Strategy for Climate Change Public Engagement. *Global Environmental Change*, 21(3), 1005–1014. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2011.05.002>
- Čadová, N. (2020). *Česká veřejnost o globálních problémech*. Tisková zpráva CVVM. https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5251/f9/oe200807.pdf
- Čermák, D. (2017). *Názory na změnu klimatu v Evropě*. Press release of the Institute of Sociology, Czech Academy of Sciences. <https://www.soc.cas.cz/aktualita/nazory-na-zmenu-klimatu-v-evrope>
- Čermák, D. a Patočková, V. (2020). Individual Determinants of Climate Change Scepticism in the Czech Republic. *Sociologia*, 52(6), 578–598. <https://doi.org/10.31577/sociologia.2020.52.6.24>
- Červenka, J. (2021). *Důvěra ústavním institucím v červnu 2021*. Tisková zpráva CVVM. https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5386/f9/pi210625.pdf
- Doulton, H. a Brown, K. (2008). Ten Years to Prevent Catastrophe? Discourses of Climate Change and International Development in the UK Press. *Global Environmental Change*, 19, 191–202. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2008.10.004>
- Dryzek, J. S., Norgaard, R. B. a Schlosberg, D. (2011). Climate Change nad Society Approaches nad Responses. In J. S. Dryzek, R. B. Norgaard a D. Schlosberg (eds.), *The*

- Oxford Handbook of Climate Change and Society* (s. 3–21). Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199566600.001.0001>
- Dunlap, R. E. a McCright, A. M. (2010). Climate Change Denial: Sources, Actors and Strategies. In C. Lever-Tracy (ed.), *Routledge Handbook of Climate Change and Society* (s. 240–259). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203876213>
- Durnová, A. (2019). *Understanding Emotions in Post-Factual Politics. Negotiating Truth*. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781788114820>
- Evropská komise. (2009). *Europeans' Attitudes towards Climate Change*. Special Eurobarometer 322– EB72.1. http://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S703_72_1_EBS322
- Ferenčuhová, S. (2019a). *Politics or Post-Politics of the Climate Change Debate? Former Czech President's Climate Change Scepticism Represented in the National Newspapers* [Nepublikovaný rukopis].
- Ferenčuhová, S. (2019b). Komplikace při formulování lokálních reakcí na klimatickou změnu. *Urbanismus a územní rozvoj*, XXII(3), 5–9.
- Fischer, F. (2019). Knowledge Politics and Post-Truth in Climate Denial: on the Social Construction of Alternative Facts. *Critical Policy Studies*, 13(2), 133–152.
<https://doi.org/10.1080/19460171.2019.1602067>
- Forchtner, B. a Kølvræ, C. (2015). The Nature of Nationalism: Populist Radical Right Parties on Countryside and Climate. *Nature and Culture*, 10(2), 199–224.
<https://doi.org/10.3167/nc.2015.100204>
- Gamson, W. A. (1999). Beyond the Science-versus-Advocacy Distinction. *Contemporary Sociology*, 28(1), 23–26. <https://doi.org/10.2307/2653844>
- Hilgartner, S. (1990). The Dominant View of Popularization: Conceptual Problems, Political Uses. *Social Studies of Science*, 20(3), 519–539.
<https://doi.org/10.1177/030631290020003006>
- Huber, R. A., Greussing, E. a Eberl, J.-M. (2021). From Populism to Climate Scepticism: the Role of Institutional Trust and Attitudes Towards Science. *Environmental Politics*, 30(6), 1–24. <https://doi.org/10.1080/09644016.2021.1978200>
- Jasanoff, S. a Simmet, H. R. (2017). No Funeral Bells: Public Reason in a 'Post-Truth' Age. *Social Studies of Science*, 47(5), 751–770. <https://doi.org/10.1177/0306312717731936>
- Kohlbacher, F. (2006). The Use of Qualitative Content Analysis i Case Study Research. *Forum: Qualitative Social Research*, 7(1), 1–30. <https://doi.org/10.17169/fqs-7.1.75>
- Lahsen, M. (2013). Anatomy of Dissent: A Cultural Analysis of Climate Skepticism. *American Behavioral Scientist*, 57(6), 732–753.
<https://doi.org/10.1177/0002764212469799>
- Lamb, W. F., Mattioli, G., Levi, S., Roberts, J. T., Capstick, S., Creutzig, F., ... Steinberger, J. K. (2020). Discourses of Climate Delay. *Global Sustainability*, 3(17), 1–5.
<https://doi.org/10.1017/sus.2020.13>
- Lockwood, M. (2018). Right-Wing Populism and the Climate Change Agenda: Exploring the Linkages. *Environmental Politics*, 27(4), 712–732.
<https://doi.org/10.1080/09644016.2018.1458411>
- Mayring, P. (2014). *Qualitative Content Analysis: Theoretical Foundation, Basic Procedures and Software Solution*. Social Science Open Access Repository.
<https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ss0ar-395173>
- McCright A. M. a Dunlap, R. E. (2000). Challenging Global Warming as a Social Problem: An Analysis of the Conservative Movement's Counter-Claims. *Social Problems*, 47(4), 499–522. <https://doi.org/10.1525/sp.2000.47.4.03x0305s>
- Norgaard, K. M. a College, W. (2006). 'People Want to Protect Themselves a Little Bit': Emotions, Denial, and Social Movement Nonparticipation. *Sociological Inquiry*, 76(3), 372–396. <https://doi.org/10.1111/j.1475-682X.2006.00160.x>

- Rahmstorf, S. (2004). *The Climate Sceptics*. Potsdam Institute for Climate Impact Research. http://www.pikpotsdam.de/~stefan/Publications/Other/rahmstorf_climate_sceptics_2004.pdf
- Shantau, J. (1992). The Psychology of Experts: An Alternative View. In G. Wright, F. Bolger (eds.), *Expertise and Decision Support* (s. 11–23). Springer New York. https://doi.org/10.1007/978-0-585-34290-0_2
- Schmidt, A., Ivanova, A. a Schäfer, M. S. (2013). Media Attention for Climate Change around the World: A Comparative Analysis of Newspaper Coverage in 27 Countries. *Global Environmental Change*, 23, 1233–1248. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2013.07.020>
- Stehr, N. a Grundman, R. (2011). *Experts: The Knowledge and Power of Expertise*. Routledge.
- Stehr, N. (2013). An Inconvenient Democracy: Knowledge and Climate. *Society*, 50(1), 55–60. <https://doi.org/10.1007/s12115-012-9610-4>
- Tuček, M. (2013). *Česká veřejnost o globálních problémech*. CVVM, Sociologický ústav AV ČR. <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ostatni/ekologie/1380-ceska-verejnost-o-globalnich-problemech-kveten-2013>
- Vávra, J., Lapka, M., Dvořáková-Líšková, Z. a Cudlínová, E. (2013). Obraz změn klimatu v českých denících v letech 1997–2010. *Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica 2/Studie Sociologica XIX. Naše společná přítomnost II*, 9–33. <https://doi.org/10.14712/24647055.2014.1>
- Vidomus, P. (2013). Česká klimaskepse. Úvod do studia. *Sociální studia*, 10(1), 95–127. <https://doi.org/10.5817/SOC2013-1-95>
- Vidomus, P. (2018). *Oteplí se a bude líp*. Sociologické nakladatelství (SLON).
- Whitmarsh, L. (2011). Scepticism and Uncertainty about Climate Change: Dimensions, Determinants and Change over Time. *Global Environmental Change*, 21, 690–700. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2011.01.016>